

A KOMÁROMI ERŐD HELYSZÍNRAJZA 1849 ÁPRILISÁBAN

Több mint egy évtizede zajlik az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában a retrospektív konverzió, minek során minden egyes kartográfiai dokumentumot kézbe veszünk és bibliográfiai leírását javítjuk, bővítjük. Eközben számos „rég elfeledett” érdekesség kerül elő. Ilyen volt az a Komárom ostromát ábrázoló mű is, amely a Magyarországot ábrázoló nyomtatott térképek gyűjteményében lapult.

Mint a téma iránt fogékony kutató, azonnal elkértem a feldolgozó munkatárstól, és alaposan szemügyre vettem. Először is az tűnt fel, hogy a legtöbb térképpel ellentétben nem csak keletkezésének ideje (1849. április 7.), hanem egy, a hadtörténelemből ismerős személy, Zitta tábornok neve is olvasható rajta készítőként. Ezek után persze alaposabban szemügyre vettem a papírlapot, és bizony hamar kiderült, hogy nem is egy nyomtatott, hanem egy kéziratos térképről van szó.

Világossá vált, hogy kéziratos lévén, más gyűjteményrészbe kell áthelyezni, és hogy az előzetes koncepcióval ellentétben nem egy nyomtatott könyv vagy tanulmány mellékletével van dolgunk.

Először is nézzük, mi az amit tudunk a térképről? Mérete 37,8 x 47,5 cm, méretaránya ugyan nincs megadva, de körülbelül 1:20 000, raktári jelzete: TK 2 573, egykori tulajdonosa Lanfrancini Enea (1850–1895) olasz származású pozsonyi mérnök és könyvgyűjtő volt. A térképen olvasható feliratok és fordításuk:

Situations Plan de Festung Comorn
über die im frühjahre 1849 unternommene Belagerung der Donau-Brückenkopfe.

Erklärung.

N^o I bis inklusive X von der Insurgenten war dem Donau Brückenkopfe hergestellte Feldverschanzungen.

N° 1 bis inklusive 16 (:roth) von unserer Seite jedoch vom Eröffnung der Trenchée zum Beschießung und Bewerfung der Donau-Insel, der Stadt und Festung; dann und Donau-Brückenkopfe angelegte 16 Batterien, welche mit 8 Haubitzen 4 der 12 lbgen¹, 18 der 18 lbgen 10 [?] der 24 lbgen Canonen, 10 der 30 lbgen und 10 der 60 lbgen Bomber Mörser armirt waren.

AB. Erste gegen den Donau Brückenkopf angelegte Parallele mit den in selber von N^o I bis VI (:roth:) vollkommen hergestellten 2 Rikochet 2 Demontier und 2 Mörsern-Batterien, welche mit 8 der 18 lbgen, 8 der 24 lbgen Cannonen, und 6 der 60 lbgen Mörser hatten dotirt werden sollen.

Acs am 7. April 1849.

Zitta m.pF.M.L.

¹ A Pfund, azaz font rövidítése: lb.

A komáromi erőd helyszínrajza, ahogy 1849 elején a Dunai hídfő ostrom alá lett véve
Magyarázat

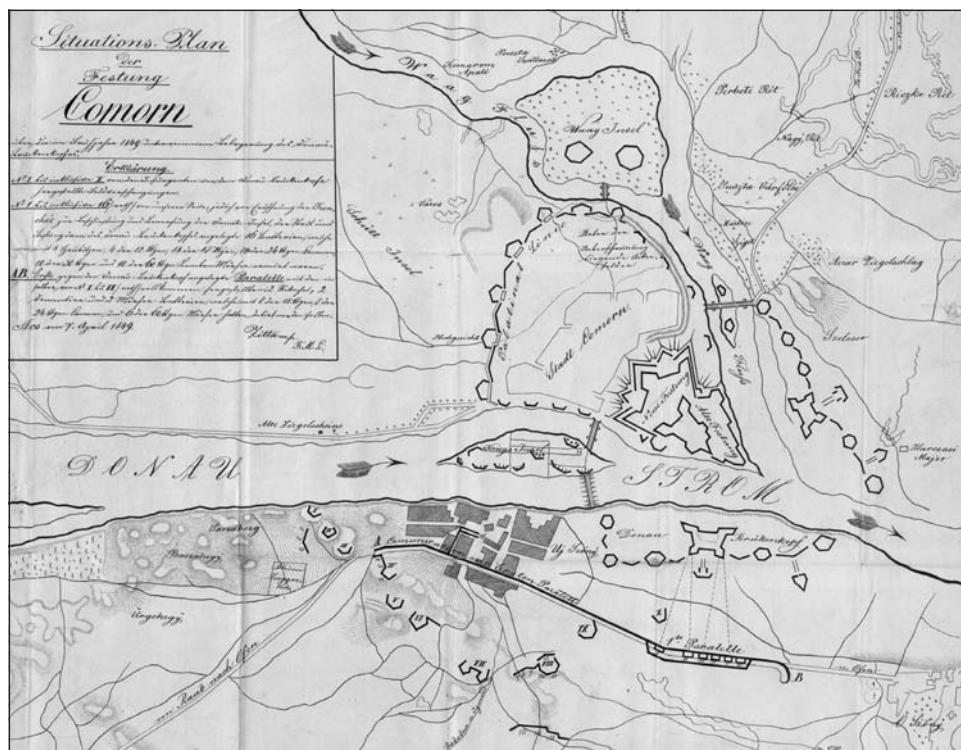
I-X. A felkelők által a hídfőben létesített földsáncok.

1-16. (piros színnel) A mi oldalunkon megnyitott ostromárok a Duna-sziget, a város és az erőd lövetéséhez és bombázásához; valamint a Dunai hídfő ellen felállított 16 üteg, melyek 8 db tarackkal, 4 db 12 fontos, 18 db 18 fontos, 10 db 24 fontos ágyúval, 10 db 30 fontos és 10 db 60 fontos bomba mozsárral vannak felszerelve.

AB. A Dunai hídfő ellen ásott első párhuzammű,² melyben az I-től VI-ig pirossal jelzett 2 ricochet,³ 2 leszerelő⁴ és 2 mozsár üteg került elhelyezésre, melyek 8 db 18 fontos, 8 db 24 fontos ágyúból és 6 db 60 fontos mozsárból állnak.

Ács, 1849. április 7-én

Zitta altábornagy s.k.

Emanuel Zitta: *Situations Plan de Festung Comorn* (OSZK Térképtár, TK 2 573)

² Az erőd frontjával párhuzamosan futó árok, mely a gyalogság védett állását jelentette. Lásd Domokos 1986. 101. o.

³ Nehezen lefordítható szakkifejezés, felpattanó löveket leadó üteg, vagyis amelynek lövegei olyan alacsony röppályán tüzelnek, hogy a kilőtt golyók a mellvédek felett átrepülve a talajról fel-felpattanva okoznak a védőknek veszteséget. Domokos 1986. 87. o.

⁴ Olyan nagy kaliberű ágyúból álló üteg, amely a védők tüzéségének az állásait rombolja, hogy azokat elpusztítsa, vagy legalább a védőket arra kényszerítse, hogy lövegeiket a tüzelőállásból elvontassák. Domokos 1986. 87. o.

További térképi megírások:

1) a Dunántúlon

1te Parallele
Baszahegy
Communication zur Ersten Parallele
Donau Brückenkopf
Kleiner Zeuggarten
n. Dotis
n. Ofen
Ó Szőny
Sandberg
Uj Szőny
Ürgehegy
v. Babolna n. Igmánd
von Raab nach Ofen

1. párhuzammű (ostromárok)
Bazsa-hegy
Összekötő árok az első párhuzamműhöz
Dunai hídfő
Kis tüzértár
Tatára vezető [út]
Budára vezető [út]
Ószőny
Homok-hegy (Monostor)
Újszőny
Ürge-hegy
Bábolnáról Igmándra vezető [út]
Gyórból Budára vezető [út]

2) a Csallóközben

Alte Festung
Alte Ziegelscheine
Donau Strom
Hochgericht
Kriegs Insel
Neue Festung
Palatinal Linie
Schütt Insel
Stadt Comorn
Ueber der Ueberschwem[m]ung
 liegende Ackerfelder
Város
Waag Fluss
Waag Insel

Óvár
Régi téglaszín
Duna
Vesztőhely
Hadi-sziget
Újvár
Nádor-vonal
Csallóköz
Komárom városa
Az árterületnél magasabban fekvő
 szántóföldek (kertek?)
A 2. katonai felmérésen Városi tócsa
Vág (Vág-Duna)
Apályi-sziget

3) a Vágtól keletre

Aczar Ziegelschlag

Harcsasi Major
Komárom Apali
Marton Sziget
n. Neuhausel

A 2. katonai felmérésen „Aerar”, azaz
 ärarial, tehát kincstári téglavető.⁵
Harcsási puszta
?
A 2. katonai felmérésen Malom-sziget
Érsekújvárra vezető [út]

⁵ Török Enikő szíves közlése.

Nagy Rét	Nagy rétek
Neutra Fluss	Nyitra folyó
Perbete Rét	(Megj.: Perbete község kb. 20 km-re fekszik Komáromtól.)
Pusztza Szallasak	Lándor pusztza
Pusztza Várfölde	Felső Várfölde
Riczka Rét	?
Szelcser	Széles ér
Zsitva B.	Zsitva-patak

A komáromi erődrendszer és az ott állomásozó mintegy 12 000 fős védősereg 1848. december 30. óta ostromzár alatt állt. A szemben álló lassan gyarapodó császári királyi sereg eleinte csak gyenge megfigyelés alatt tartotta az erősséget, majd idővel egyre szorosabbá vonta az ostromzárát. 1849 februárjában Balthasar Simunich (1785–1861) altábornagy vette át az ostrom irányítását, akinek március végére 15 000 ember és 42 löveg állt rendelkezésére. A hónap során számos üteget telepítettek a Dunától délre, felhasználva a Napóleon-kori sáncokat is, melyeket a honvédek részben felújítottak. Március 19-én az 1. és 2. üteg megkezdte a tüzelést a városra, Hadi-szigetre és a Csillagsáncra, mely utóbbi a dunai hídfő szerepét töltötte be.

Ludwig Welden (1780–1853) tábornaszernagy, még mint Bécs polgári és katonai kormányzója, Simunichnak írt leveleiben folyamatosan rohamot sürgetett az erőd ellen, majd március 25-én személyesen járt a táborban. Ekkor született meg a terv, hogy 31-én általános támadást kell indítani, számítva arra, hogy ennek során felfedik a védelem gyenge pontjait, a lövegek felállítási helyeit, egyúttal egy erődemonstráció demoralizálja az amúgy is a bombázások miatt sínylődő lakosságot. 31-én napkeltekor élénk bombázás kezdődött, de a Nádor-vonal ellen támadó rohamoszlopok a várágyúk tüzébe érve elakadtak, de ugyanígy jártak a Vág felőli oldalon támadók is. A Hadi-sziget elfoglalására készülő határőrökkel megrakott csónakok már el sem indultak, és a Csillagsánc elleni rohamról is lemondtak, mert a lövegek nem tudtak a falakban kárt tenni. Annyi azonban világossá vált, hogy a védelem kellő számú és minőségű tüzérséggel rendelkezik.⁶

Az elvetélt próbálkozás után Welden a bombázás folytatását rendelte el, melynek fő iránya a hídfő volt, annak reményében, hogy annak eleste a főerőd átadását vonná maga után. Április 3-án egy futóárok ásását kezdték el a hídfő megközelítésére, ahová ekkor építették a 13., 14. és 15. ütegeket, és ekkor épült meg Újszönyben a 16. üteg is. Innen már a város legtávolabbi beépített részét is elérték a lövedékek. Eközben a magyarok a Hadi-szigeten újabb ütegeket építettek az ostrommunkálatok hátráttatása érdekében.

Időközben felsőbb parancs is érkezett a hídfő bevételeire, amivel Emanuel Zitta (1786–1856) vezérőrnagyot, az árkász és aknász testület vezetőjét bízták meg. Ő 13-án érkezett meg Komárom alá, és azonnal megtekintette az addigi munkálatokat.

Ekkorra a magyarok helyreállították a hajóhidat, ezért aztán mindjárt másnap, 14-én heves ágyúzás kezdődött, melynek a célpontja nemcsak a hajóhid volt, hanem a város is. Még aznap este megkezdtek az első párhuzammű ásását is, amit Zitta személyesen irányított, jöllehet egy éjszakai vihar nehezítette a munkálatokat. Április 16-án folytat-

⁶ Csikány 2016. 33–52. o.

Emanuel Zitta portréja
(Österreichische Nationalbibliothek,
Portresammlung: PORT_00103740_01)

után készült. Ez utóbbi magyarázhatja is a fent említett anomáliákat, melyek ezen, egy minden valószínűség szerint egy kései jelentéshez, vagy memoárhoz szánt térképen feltehetőek.

ták a munkát, és építettek egy 2 ricochet, 2 leszerelő és 2 mozsár ütegből álló nagy ágyútelepet a Csillagsánccal szemközt.

Miután a magyar főserег egyre közelebb került Komáromhoz, április 18-án Welden parancsára csapatokat irányítottak Ludwig von Wohlgemuth (1788–1851) altábornagyhoz, a tartalék hadtest parancsnokához, hogy megakadályozza az erőd felmentését. Így a hídfő ellen mindössze 3200 kimerült katona maradt. Április 20-án érkezett Welden parancsa az ostrom felhagyásáról, ennek ellenére még 22-én is dolgoztak az ostromárkon. A hírre azonban, hogy Görgei elérte Komáromot, végleg felhagytak ezzel, Zittát is visszarendelték Bécsbe, aki már 23-án ott is volt, majd visszautazott Olmützbe.⁷

A térkép adatait a forrással összevetve több ellentmondást is találunk. Először is Zitta csak április 13-án érkezett meg Komárom alá, tehát semmiképpen sem készíthette a térképet 7-én Ácson. Másodszor a térképen az április 16-án elkészített 1. párhuzammű és az ott elhelyezett összesen 6 üteg is szerepel, így aztán a rajz nem is ábrázolhatja az április 7-i állapotokat. Harmadszor pedig Zitta ekkor még csak vezérőrnagy, altábornagyi kinevezése október 16-án történt meg, így egészen biztos, hogy a kézirat hónapokkal, ha nem évekkel az események

⁷ Blasek – Riegel 1898. 362–373. o.

BIBLIOGRÁFIA

- Blasek – Riegel* 1898. *Blasek, Heinrich – Riegel, Franz*: Beiträge zur Geschichte der k. u. k. Genie-Waffe. II. Wien, 1898.
- Csikány* 2016. *Csikány Tamás*: Adalékok a komáromi erődrendszer 1849. március 31-i megrohanásának történetéhez. In: Komárom a szabadságharcban 1848–49. Válogatás a Komáromi Napok történelmi konferenciáinak előadásából. 1992–2016. Szerk. *Kiss Vendel és Számadó Emese*. Komárom, 2016. 33–52. o.
- Domokos* 1986. *Domokos György*: Várépítézet és várharcászat Európában a XVI–XVII. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 33. (1986) 1. sz. 101. o.

László Pászti

THE GROUND PLAN OF THE FORTRESS OF KOMÁROM IN APRIL 1848

(Abstract)

One can find a map outlining the siege of Komárom in the Map Collection of the National Széchenyi Library. According to the inscriptions, its author is royal and imperial general Emmanuel Zitta, and it was drawn on 7 April 1849. Apart from the elements of the fortress system, the ramparts and batteries of the besiegers are also marked upon the manuscript. Comparing the content of the map to the historical sources we can state that it mirrors the situation after 7 April, and based on the rank of lieutenant general of Zitta it could not be made before 16 October 1849 under any circumstances.

László Pászti

DIE LAGESKIZZE DER FESTUNG VON KOMÁROM (KOMORN) IM APRIL 1849

(Resümee)

In der Kartensammlung der Széchenyi-Nationalbibliothek befindet sich eine Karte, die die Belagerung von Komárom (Komorn) darstellt. Laut der Inschriften stammt sie vom k. k. General Emmanuel Zitta und entstand am 7. April 1849. Im Manuskript wurden neben den Elementen des Festungssystems auch die Schanzen und Batterien der Belagerer aufgezeichnet. Wenn man den Inhalt der Karte mit den zur Verfügung stehenden Quellen vergleicht, können wir feststellen, dass dieser die Zustände nach dem 7. April widerspiegelt und aufgrund des Generalleutnantsrangs von Zitta keinesfalls vor dem 16. Oktober 1849 angefertigt werden konnte.

László Pászti

LE PLAN DES FORTIFICATIONS DE KOMÁROM EN AVRIL 1849

(Résumé)

La collection de la Cartothèque de la Bibliothèque Nationale Széchényi possède une carte qui représente le siège de Komárom. Selon les inscriptions, elle est l'œuvre du général impérial-royal Emmanuel Zitta et elle date du 7 avril 1849. Outre les éléments des fortifications, le manuscrit fait également apparaître les circonvallations et les batteries des assiégeants. En comparant le contenu de la carte aux sources disponibles, on constate qu'elle reflète la situation après le 7 avril et la mention du grade de général de division de Zitta permet de dire qu'elle n'a pas pu être établie avant le 16 octobre 1849.

Ласло Пастти

ПЛАН МЕСТНОСТИ КРЕПОСТИ В КОМАРНО В АПРЕЛЕ 1849-ОГО ГОДА

(Резюме)

В собрании Картографического Архива Национальной Государственной Библиотеки Сечени можно найти картографическое произведение, изображающее осаду форта г. Комаром. Согласно надписям автором которых был генерал императорской и королевской армии Зитта Эммануэль, на рукописи обозначена дата рождения произведения – 7-ое апреля 1849-ого года; помимо элементов системы крепости также указаны полевые укрепления и батареи. Сравнивая содержание карты с источниками, имеющимся в нашем распоряжении можно сказать, что эта карта отражает состояния после 7-ого апреля, и на основе воинского звания генерал-лейтенанта Зитты ни в коем случае карта не могла быть составлена до 16-ого октября 1849 года.